

O poszerzaniu horyzontu wychowania i budowaniu osobowych relacji w rodzinie w ujęciu Jespera Juula

STRESZCZENIE

CEL NAUKOWY: Celem naukowym artykułu jest analiza koncepcji wychowania Jespera Juula. Przyjęto w pracy tezę, że fundamentem i istotą wychowania w ujęciu duńskiego pedagoga i terapeuty rodzinnego jest osobowa relacja pomiędzy rodzicami a dzieckiem. Podejście pedagogiczne Jespera Juula zyskało w ostatnich latach ogromną popularność. Zasadne jest dokonanie analizy tego podejścia z wielu względów. Jest ono intrygujące naukowo. Juul z niezwykłą przenikliwością wskazuje na wiele aspektów życia rodzinnego i naświetla ich rangę dla procesu wychowania. Jego rozumienie tego podstawowego pojęcia pedagogiki jest koncepcją unikatową i holistyczną. Podejście to wydaje się również niezwykle wartościowe w obliczu zmian i zagrożeń życia rodzinnego w XXI w. w kręgu kultury europejskiej i amerykańskiej. Posiada jako takie istotny walor praktyczny. W perspektywie i poznawczej, i praktycznej stanowi cenną odpowiedź na wyzwania XXI w.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: W przygotowaniu artykułu została wykorzystana metoda analityczno-syntetyczna. Na potrzeby pracy dokonano krytycznej analizy, syntezy i interpretacji treści zawartych w książkach autorstwa Jespera Juula (w przekładzie na język polski) oraz jego wypowiedzi w innych formach (np. udzielonych wywiadach). Przyjęto następujące problemy badawcze: Jaka jest koncepcja wychowania Jespera Juula? Jakie znaczenie w wychowaniu ma budowanie osobowych relacji pomiędzy członkami rodziny? Na podstawie jakich wartości buduje się osobowe relacje w rodzinie w koncepcji Jespera Juula?

PROCES WYWODU: Proces wywodu przebiega od zaprezentowania koncepcji wychowania Jespera Juula poprzez analizę znaczenia relacji pomiędzy członkami rodziny (najpierw pomiędzy rodzicami, następnie pomiędzy rodzicami a dzieckiem), do wskazania wartości sprzyjających budowaniu osobowych relacji i przestrzeni ich realizacji. Proces wywodu zmierza od wyjaśnienia najogólniejszych przedmiotowych koncepcji Jespera Juula w kierunku ukazania szczegółowych rozstrzygnięć poszerzania horyzontu wychowania i budowania osobowych relacji w rodzinie.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: W toku przeprowadzonych analiz ustalono, że wychowanie w koncepcji Jespera Juula jest równoznaczne z budowaniem osobowych relacji. Juul odrzuca tradycyjnie pojmowane wychowanie na rzecz zastąpienia go budowaniem konstruktywnych relacji w rodzinie. Fundamentalne znaczenie dla jakości tak rozumianego wychowania ma jakość relacji pomiędzy rodzicami. Juul postrzega dzieci jako osoby naturalnie dążące do współdziałania z rodzicami. Wartościami, które sprzyjają budowaniu osobowych relacji w rodzinie, są: godność, integralność, autentyczność, odpowiedzialność, wspólnota i przywództwo dorosłych.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Koncepcja wychowania Jespera Juula zakłada, że tym, czego dziecko potrzebuje do wzrostu i prawidłowego rozwoju, jest osobowa relacja z rodzicami opierająca się na wartości godności, integralności, autentyczności, odpowiedzialności, wspólnoty i przywództwa dorosłych. Z powodzeniem zastępuje ona tradycyjnie rozumiane wychowanie jako pewien zestaw celów, metod, środków zmierzających do wywołania w osobowości dziecka określonych zmian czy też ukształtowania go wedle przyjętego ideału. Juulowska koncepcja relacji w rodzinie stanowi odpowiedź na doświadczany przez wielu rodziców i zauważany przez naukowców z obszaru nauk społecznych deficyt osobowych relacji (związany z licznymi zmianami społeczno-kulturowymi XXI w.). Przyjęcie juulowskiej koncepcji poszerza horyzont wychowania, uwrażliwia na osobową wartość, godność i unikatowość każdego dziecka, daje szansę na budowanie relacji, które służą samorozwojowi, aktualizacji potencjalności każdego człowieka, budowaniu wspólnoty wywołującej to, co w człowieku dobre. Jako taka stanowi odważną propozycję budowania w pełni osobowych relacji z dzieckiem, pozbawionych rodzicielskiej dominacji, koncentracji na dziecięcym posłuszeństwie i powszechnych dotąd wzorców wychowawczego postępowania.

→ **SŁOWA KLUCZOWE:** JESPER JUUL, WYCHOWANIE, RELACJE W RODZINIE, RODZINA, WYCHOWANIE W RODZINIE

ABSTRACT

Upbringing Horizon Widening and Personal Relations Construction Inside the Family, in Jasper Juul Perspective

RESEARCH OBJECTIVE: The scientific goal of the article is the analysis of Jasper Juul upbringing concept. In the thesis the statement was undertaken, that the foundation and the core of upbringing, from the perspective of a Danish pedagogist and family therapist Jasper Juul is the relation between the parents and a child. The pedagogical approach of Jasper Juul has reached a high popularity in the recent years. It is essential that such an analysis is performed from many aspects. This approach is intriguing from the scientific point of view. Juul, with extraordinary details presents many of the aspects of everyday family life and presents their importance for the process of upbringing. His understanding for the key pedagogics aspect is a unique and holistic concept. This approach seems to be at the same time very valuable in terms of changes and risks to family life in XXI century, in the European and American culture. It has a practical value. In the comprehensible and practical perspective, it stands for a valuable answer to the XXI century challenges.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The analytical – synthetical method was used to prepare the article. For the purpose of the thesis, the critical analysis was performed, the synthesis and interpretation of the context of the Jasper Juul books (translated into Polish language) as well as his opinions taken from other sources (e.g. delivered interviews or recorded presentations). The following research problems have been examined: what is the Jasper Juul conception of upbringing? What is the meaning of constructing personal relations among the family members? Regarding which values, the personal relations are built in the family, in the Jasper Juul concept?

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The process of the thesis begins with the presentation of Jasper Juul upbringing concept, via the analysis of the meaning of the relations among family members (first between the parents, then between the parents and a child), till pointing out the

values favoring relationships construction and space for their realization. The process of the thesis leads to the explanation the most general aspects of Jasper Juul upbringing concept, in reference to upbringing horizon widening and personal relations construction in the family.

RESEARCH RESULTS: In the course of the conducted analysis, it has been determined, that the upbringing in Jasper Juul concept is equal with building personal relations. Juul declines the traditional comprehension of upbringing and gives floor to building constructive family relations. Fundamental meaning for the quality understood in such a way upbringing has the quality of the relation between parents. Juul sees children as individuals who strive for cooperation with their parents in a natural manner. The values that are beneficial for building personal relations in the family are: dignity, integrity, authenticity, responsibility, commonwealth and the leadership of adults.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS: Jasper Juul upbringing concept assumes, that what a child needs to grow and develop in a proper way is the personal relation with the parents, based on the value of dignity, integrity, authenticity, responsibility, commonwealth and the leadership of the parents. It successfully replaces traditionally understood upbringing as a certain set of goals, methods, means leading towards making some changes in the child's personality, in order to structure him or her in a given way, according to the assumed ideal. Juul concept of relations on the family is the answer to experienced by many parents and perceived by the social researchers, the deficit of personal relations (connected with a multiple social-cultural changes in XXI century). The adjustment of Juul concept widens the upbringing horizons, makes us sensitive to dignity and individuality of every child, gives chance to build relations that serve to self-development, upgrade the potential of every human, build a commonwealth that shows all good in a person. As such, it is a courageous proposal to build fully personal relations with a child, free from parental dominance, concentration on child's obedience and popular until now "upbringing" behavior.

→ **KEYWORDS:** **JASPER JUUL, UPBRINGING, FAMILY RELATIONS, FAMILY, FAMILY UPBRINGING**

Wprowadzenie

Jesper Juul (1948-2019) był duńskim pedagogiem i terapeutą rodzinnym. Zyskał międzynarodowe uznanie zarówno wśród profesjonalistów zajmujących się wychowaniem, jak i wśród rodziców. Kolejne książki Juula miały statusy światowych bestsellerów. Sam autor w wielu swoich wypowiedziach podkreślał, że nie jest ekspertem od wychowania, bowiem „w wychowaniu nie ma jednej słusznej drogi” (Juul, 2016, strona okładkowa). Niemniej jednak z jego prac wyłania się pewna holistyczna wizja wychowania, która poszerza horyzont osobowych relacji w rodzinie i tym samym horyzont wychowania. Nie jest ona uniwersalna w tym sensie, że autor nie podaje gotowych rozwiązań ani rad na wiele problemów i wyzwań wychowawczych XXI w., które z niespotykaną precyzją i przenikliwością odśłania przed czytelnikami. Wskazuje jednak na określone warunki i czynniki, które, w rozumieniu pedagoga, są korzystne wychowawczo, pozwalają dostrzec członków rodziny, a szczególnie dzieci, w szerszej panoramie – panoramie spotkania osób. Prace Juula nie mają charakteru naukowego, są jednak warte podjęcia naukowego nad

nimi namysłu. Jest w nich zawarta spójna wizja wychowania, którą można uznać za istotnie, a być może nawet radykalnie, poszerzającą jego horyzont i horyzont postrzegania uczestników tego procesu oraz odpowiadającą wyzwaniom XXI w.

O horyzoncie wychowania według Jespera Juula

Rozumienie procesu wychowania przez Jespera Juula odbiega od tradycyjnego znaczenia nadawanego mu w obszarze pedagogiki (por. np. W. Okoń). Jednocześnie posiada ono punkty styczne z niektórymi ugruntowanymi nurtami wychowania, np. wychowaniem personalistycznym. Juul pisze o wychowaniu głównie w kontekście życia rodzinnego, jednak jego koncepcja wychowania jest szeroka i niezmienna w swojej istocie niezależnie od obszaru życia i funkcjonowania człowieka (zob. np. Juul, 2014).

Jesper Juul na początku swojego rozwoju zawodowego (były to późne lata 60. XX w.) pracował jako pedagog w ośrodku resocjalizacyjnym. Szybko dostrzegł, że nie jest skuteczne ani możliwe udzielenie pomocy wychowankom bez zaangażowania w proces pomocowy ich rodzin. Doświadczenie to zbiegło się w czasie z poznaniem Waltera Kemplera, znanego amerykańskiego terapeuty rodzinnego (Juul, 2016, s. 7). Udział w seminarium prowadzonym przez Kemplera zmienił trajektorię rozwoju zawodowego Jespera Juula. Juul wypracował stanowisko, że relacje wewnątrzrodzinne są najważniejsze dla rozwoju dziecka. Od jakości tych relacji zależy jakość rozwoju i życia dziecka. W tym kontekście naturalne wydaje się poświęcenie Juula tak dużej wagi wychowaniu rodzinnemu. Ono może się stać, jak zauważa pedagog, cenną przeciwwagą dla ewentualnych niekorzystnych oddziaływań wychowawczych w innych środowiskach, np. szkole.

Jak więc Jesper Juul rozumie proces wychowania? W języku duńskim słowo wychowanie ma dwa znaczenia. W pierwszym oznacza „korygowanie i poprawianie” dziecka, w drugim „pomaganie dziecku w stawaniu się dorosłym” (Juul, 2016, s. 7). W polskiej literaturze naukowej w wielu wyjaśnieniach pojęcia wychowanie mowa jest o wywoływaniu zmian w osobowości wychowanka. Juulowi bliskie jest rozumienie wychowania jako towarzyszenia dziecku, opartego na jego akceptacji i uznaniu, na udzielaniu pomocy w stawaniu się osobą kompetentną i dojrzałą. To rozumienie wychowania bliskie jest personalistycznej koncepcji *maieutyki* osoby (Nanni, 2009, s. 66). Zakłada ono wspieranie dziecka w jego naturalnym rozwoju, życzliwe towarzyszenie, pozbawione dominacji i autorytarności. Nadto Juul widzi w dziecku nie obiekt czy nawet podmiot wychowania, ale przede wszystkim osobę. Bliskie jest to korczakowskiemu twierdzeniu, że nie ma dzieci, są ludzie. Interpretując ideę wychowania Juula, można by powiedzieć, że nie ma wychowania, jest relacja osób tworzących wspólnotę rodzinną.

Jedną ze swoich prac Juul zatytułował znamienne *Zamiast wychowania*. Nie oznacza to, że pedagog odrzuca sensowność wychowywania dzieci w ogóle. Rozumie jednak wychowanie w swoisty sposób. Jako terapeuta Juul posiada doświadczenie, że tradycyjne wychowanie, oparte na dyscyplinie, karach, dominacji rodzicielskiej, nie przynosi w XXI w. oczekiwanych rezultatów (jak zauważa autor, we wcześniejszych latach także

nie było antidotum na wychowawcze wyzwania). Wielu rodziców rezygnuje ze stosowania w swoich rodzinach tego typu wychowania, jednak staje przed dylematem, czym je zastąpić. Juul przychodzi z odpowiedzią i postuluje, aby w miejscu wychowania w tradycyjnym ujęciu budować osobowe relacje. Juul nie odrzuca idei wychowania jako takiego, ale rozumie je jako relację. W pozycji *Zamiast wychowania* przyznaje jednoznacznie, że w jego rozumieniu słowa wychowanie i relacja oznaczają to samo, są synonimiczne. Relacja, w przeciwieństwie do tradycyjnie rozumianego wychowania, zawiera w sobie ideę równorzędności osób, których ona dotyczy. Zatem w relacji i dziecko, i rodzic są jej podmiotami. Oboje podlegają wychowaniu (Juul, 2016, s. 5-8). W relacji zachowana jest dwukierunkowość oddziaływań i swoista ich symetria. Nie oznacza to bynajmniej identyczności ról. Należy podkreślić jednoznacznie raz jeszcze, że Juul nie rezygnuje z wychowania, jego koncepcja wychowania nie ma charakteru antywychowania, nie nosi także znamion pajdocentryzmu. Raczej można by ją określić jako relacjocentryczną.

Taka perspektywa wychowania pozwala w znacznie szerszym horyzoncie zobaczyć i rodziców, i dzieci. Przestają oni być wobec siebie tylko lub przede wszystkim wychowawcami i wychowankami, ale stają się w pełni osobami. Na znaczeniu zyskuje w tej optyce to, jakimi są dla siebie osobami, a nie to, jakimi są dla siebie wychowawcami/wychowankami. Zasadnicze jest więc tu niejako „wyjście z roli” wychowawcy. Mowa tu o wyjściu jedynie z roli wychowawcy, bo to rodzice-wychowawcy inicjują przyjęcie w rodzinie określonych ról, o czym szczegółowo będzie jeszcze mowa w części poświęconej relacjom między rodzicami (Juul, 2016, s. 76-77). Wyjście z roli wychowawcy nie oznacza w koncepcji Jespera Juula rezygnacji z wychowania. Wyjście z roli rodzica jest koniecznym krokiem do tego, aby zyskać przestrzeń do nawiązania relacji osób – osoby mamy, taty i osoby dziecka, relacji bezpośrednich, pozbawionych zapośredniczenia (tym pośrednikiem bywa właśnie rola rodzica i dziecka) i równorzędnych. Horyzont wychowania poszerza więc autentyczne, głębokie i bezpośrednie spotkanie osób (użyteczna do pogłębionej interpretacji tego aspektu wychowania może być koncepcja spotkania osób M. Bubera, por. Buber, 1992).

Juul na gruncie pedagogicznym argumentuje, że wychowanie nie odbywa się wtedy, kiedy rodzice w świadomy i zamierzony (lub nieświadomy i niezamierzony) sposób stosują określone metody czy techniki wychowawcze, ale niejako „pomiędzy” nimi. Dla rozwoju i zachowania dzieci bardzo ważne jest to, jak są one traktowane przez swoich rodziców i jaką mają z nimi relację. Juul pisze wprost, że zależy mu na nowej jakości relacji z dzieckiem, na odejściu od pedagogiki posłuszeństwa i zmianie paradygmatu wychowawczego (Juul, 2016, s. 23-30; por. Juul, 2011, 2012, s. 19-20). Jak dowodzi pedagog, właśnie dzięki relacji, takiej jak rozumie ją Juul, dziecko zdobywa to wszystko, co pozwala mu stawać się dojrzałym człowiekiem.

Jesper Juul wielokrotnie podkreślał, że nie było jego zamiarem stworzenie określonego nurtu czy szkoły (pedagogicznej czy terapeutycznej) ani że nie reprezentuje żadnego konkretnego podejścia czy modelu wychowawczego (interesującym poznawczo zadaniem, wykraczającym poza ramy niniejszego tekstu, jest analiza twórczości Juula w optyce teorii wychowania). Juul podkreśla, że „żaden model nie dorówna nigdy

prawdziwemu życiu” (Juul, 2016, s. 16). Z analizy tekstów Juula wynika, że istotą wychowania jest osobowa relacja rodziców i dzieci opierająca się na wartości godności, integralności, autentyczności, odpowiedzialności, wspólnoty i przywództwa dorosłych, jednak szczegółowy sposób realizacji tych wartości jest uzależniony od wielu zróżnicowanych czynników występujących w konkretnych rodzinach.

Pierwsze dziecko w rodzinie – o znaczeniu relacji pomiędzy rodzicami dla procesu wychowania dziecka

Założenie rodziny, którego momentem inicjującym jest pojawienie się dziecka, wiele zmienia w relacji dorosłych ludzi stających się rodzicami. W pierwszym okresie rodzicielstwa rodzice w naturalny sposób przekierowują uwagę z siebie nawzajem na dziecko, potrzebujące ich nieustannej troski. Juul przestrzega jednak rodziców, aby w trosce o dziecko nie przestawali troszczyć się o siebie nawzajem i o łączącą ich relację. Od jakości relacji pomiędzy rodzicami wprost zależy jakość atmosfery domowej, ona nadaje ton życiu w domu (Juul, 2011b, s. 5). Niezależnie od tego, czy rodzice pozostają razem, czy nie, duński pedagog stoi na stanowisku, że zawsze jest lepiej dla dzieci, jeśli dorosłym wiedzie się dobrze (Juul, 2017a, s. 7, 12).

Z chwilą pojawienia się dziecka, kobieta i mężczyzna stają wobec siebie w innej rzeczywistości. Są już nie tylko parterami dla siebie, ale jednocześnie rodzicami dziecka. Fundamentalne dla relacji jest to, aby nie zatracili się w relacjach rodzicielskich kosztem relacji partnerskich. Oznacza to, że kobieta i mężczyzna, będący rodzicami, powinni w pierwszej kolejności być dla siebie parterami, dopiero w tej relacji źródło mają ich relacje rodzicielskie z dziećmi i między sobą jako rodzicami (a nie parterami). To stanowisko zgodne jest z psychologicznymi koncepcjami mówiącymi o systemach w rodzinie (por. de Barbaro, 1999). System rodziców jest źródłowy dla wszystkich pozostałych i jako taki istotnie wpływa na ich charakter.

Juul pisze wprost, że „wielkim ciężarem jest dla dziecka świadomość, że stanowi się sens życia swojego rodzica” (Juul, 2013b, s. 77). Być może dla niektórych osób paradoksalnie, ale jest to krok w kierunku poszerzenia horyzontu wychowania i relacji w rodzinie. Bycie w rodzinie nie redukuje osoby do bycia jedynie członkiem rodziny, bycia matką lub ojcem. Choć rola rodzicielska jest niezwykła (choćby ze względu na odpowiedzialność, którą przyjmuje rodzic na siebie, decydując się na powołanie człowieka do życia), to nie jest przecież jedyną rolą dorosłej osoby. W juulowskiej koncepcji poszerza się horyzont człowieczeństwa rodzica. Zatem, aby pełniej widzieć, w szerszym horyzoncie, wychowanie dzieci, najpierw należy dostrzec w pełniejszej perspektywie osoby rodziców – wraz z ich pozarodzicielskimi aspektami bycia.

Jesper Juul obrazowo porównuje relację pomiędzy rodzicami do dziecka. Relacja parterów jest ich pierwszym dzieckiem (Juul, 2013b, s. 30). Jak można zatroszczyć się o nią w perspektywie poszerzenia horyzontów wychowania i troski o osobowe relacje? Zdaniem Juula ważne są wzajemna ciekawość siebie parterów i otwartość na inność,

akceptacja inności partnera, gotowość dialogowania, szczerza troska o partnera i jego potrzeby, umiejętność stawiania własnych granic i respektowania granic partnera, używanie języka osobistego, spędzanie czasu tylko we dwoje, troska o intymność, branie odpowiedzialności za swoje emocje i działania, troska o samego siebie, otwarte wyrażanie siebie, realne postrzeganie partnera, świadomość ponoszenia współodpowiedzialności za jakość życia partnera. Każdy z tych czynników zasługuje na szczegółowe omówienie, wykracza to jednak poza ramy niniejszego artykułu. Dość powiedzieć, że troska o relacje między parterami jest zadaniem trudnym i tym, co w pewnej mierze ją warunkuje, jest dążenie do samorozwoju parterów tej relacji. Na pierwszy rzut oka bowiem widać, że realizacja wymienionych wyżej postulatów może być trudna i wymagać rozwoju osobistego (np. używania języka osobistego) (Juul, 2017a; Juul, 2011b; Juul, 2016). Niemniej jednak przyznanie prymatu związku rodziców nad innymi wymiarami życia rodzinnego jest korzystne dla dzieci. Jak pisze terapeuta: „Bo gdy rodzice zaczynają koncentrować się bardziej na związku niż na tym, co jest dobre dla dzieci albo czy pranie zostało złożone, to sprzyjają nie tylko swojemu szczęściu jako parze, ale także szczęściu całej rodziny” (Juul, 2017a, s. 78; Juul i Øien, 2012, s. 39-61).

Ostatecznie Jesper Juul podkreśla rzecz, która jest rozpoznana w obszarze pedagogiki, że dla wychowania najistotniejsze znaczenie ma jakość osobowego bycia rodzica. Ona, zdaniem duńskiego pedagoga, jest nieporównanie ważniejsza niż rola rodzica, którą ten odgrywa wobec dziecka. Jak pisze:

Życie z dziećmi w rodzinie nie polega na tym, co potocznie nazywamy wychowaniem. Decydująca jest jakość indywidualnego i wspólnego życia dorosłych. Życie dorosłych ma większy wpływ na dzieci niż jakiegokolwiek świadome próby i metody wychowawcze (Juul, 2011b, s. okładkowa).

O relacjach pomiędzy rodzicami a dziećmi

Dziecko w rodzinie najbardziej potrzebuje relacji. Szczerej, autentycznej relacji z rodzicem. Zdaniem Juula rodzice często zapominają o tym, że wychowanie nie jest procesem intelektualnym (Juul, 2017a, s. 150). Nie oznacza to bynajmniej niekierowania się przez rodziców racjonalnością, ale danie pierwszeństwa osobowej relacji. Rodzice często zamiast wejścia w szczerą relację z dzieckiem, uwzględniającą emocje i potrzeby obu stron, wcielają w życie utarte schematy myślowe, np. takie, że rodzice nie powinni okazywać wobec dzieci swoich słabości lub ujawniać różnicy poglądów wychowawczych pomiędzy mamą a tatą lub uciekają w realizację roli rodzica-wychowawcy. Wówczas nie dochodzi do autentycznego spotkania osób, ale do spotkań pozornych (Juul, 2011b, s. 117-119). Kiedy dzieci stają się obiektami, wobec których stosuje się określone metody czy koncepcje (w zamian za osobowe relacje), nie rozwijają się prawidłowo (Juul, 2013b, s. 14).

Koncentracja na osobie i relacji w rodzinie prowadzi Juula do wychowania, które można nazwać realistycznym. W wychowaniu realistycznym jest miejsce na akceptację

członków rodziny takimi, jakimi aktualnie są. Tu znowu, nie oznacza to folgowania własnym niedoskonałościom czy wadom, ale koncentrację na „tu i teraz” rodziny. Juul ośmiela rodziców, aby skupiali się na aktualnych potrzebach dzieci, nie wybiegając myślami zanedo do przodu. Na przykład, gdy dziecko głośno krzyczy, leżąc na podłodze i domagając się jakiejś rzeczy, warto skupić uwagę na tym, jaka potrzeba i motywacja stoi za tym zachowaniem dziecka, a nie żądać natychmiastowej zmiany zachowania, koncentrując się na tym, aby nie stało się w przyszłości osobą o złych skłonnościach czy manierach. Juul pisze o doświadczeniu, że wielu rodziców próbuje spełnić wizję wychowania romantycznego – w którym życie z dzieckiem przebiega w bajkowej, romantycznej właśnie atmosferze, bez trudnych emocji, skomplikowanych sytuacji, konfliktów (Juul, 2016, s. 17-20). Wychowanie realistyczne nie tylko zakłada istnienie tego typu sytuacji, ich akceptację, ale widzi w nich siłę i potencjał rozwojowy. Właśnie dzięki wspólnemu przeżywaniu trudności, towarzyszeniu sobie w nich, członkowie rodziny mają szansę zbliżyć się do siebie i budować relacje opierające się na osobowym kontakcie (zob. Juul, 2013a, s. 117-129).

W tym miejscu należy jasno wskazać, że rodzina potrzebuje przestrzeni do pielęgnowania łączących ją relacji, także przestrzeni czasu. Mowa tu o tym, aby akceptować i pielęgnować bycie razem, takim jakie ono aktualnie jest, niekiedy pełne harmonii, a niekiedy pełne napięcia. To zadanie niezmiernie trudne i wymagające od rodziców cierpliwości i refleksyjności. Juul jasno wskazuje, że dzieci w relacji z rodzicami znajdują bazę egzystencjalną niezbędną do przyswojenia przez „osmozę” kompetencji życiowych. Zabiegi pedagogiczne mogą, zdaniem autora, nauczyć co najwyżej zachowania przy stole, ale nie życia (Juul, 2017a, s. 174-175). Członkowie rodziny potrzebują więc czasu i przestrzeni do bycia z sobą.

Co sprzyja budowaniu osobowych relacji pomiędzy rodzicami i dziećmi?

Jesper Juul dzieli się swoimi wnioskami, wyływającymi z wieloletniej praktyki terapii rodzin, dotyczącymi wartości, które w ocenie pedagoga mają szczególnie istotne znaczenie dla budowania relacji w rodzinie. Dodaje przy tym, że te wartości są pewnymi drogowskazami, wyznaczają kierunek, ale dokładny sposób ich realizacji zawsze pozostaje indywidualną sprawą każdej rodziny. Nadto, wartości te nigdy nie mogą być ważniejsze niż sam człowiek (Juul, 2013b, s. 5).

Godność jest jedną z najważniejszych wartości życia rodzinnego. Jej uznanie warunkuje jakość życia poszczególnych członków rodziny. W rodzinie (choć także wśród ludzi w ogóle) wszyscy mają równą godność, niezależnie od płci, wieku czy czegokolwiek innego. Równa godność nie oznacza równorzędności czy równości w ogóle. Uznanie równej godności w rodzinie objawia się traktowaniem z jednakową powagą poglądów i potrzeb wszystkich członków rodziny, to uznanie każdego za tak samo ważnego, dostrzeżenie go i usłyszenie. „Równa godność członków rodziny to jedyna rozumna

alternatywa dla tradycyjnego paternalistycznego modelu opartego na hierarchii: z mężczyzną i ojcem na górze, kobietą i matką niżej, a potem dziećmi” (Juul, 2013b, s. 25). Nie oznacza to bynajmniej postulowania demokratycznego ustroju w relacjach rodzinnych. Juul pisze, że cała władza w rodzinie należy do rodziców. Natomiast o respektowaniu (lub nie) równej godności decyduje sposób sprawowania tej władzy. Szczególnym polem doświadczania tego jest komunikacja w rodzinie. Godność uznawana jest wówczas, gdy zdanie każdego członka rodziny jest tak samo wysłuchane, uznane, uszanowane, wzięte pod uwagę, gdy jest ono tak samo ważne. Godność jest więc doceniana wtedy, gdy każdy członek rodziny jest traktowany poważnie, z szacunkiem, kiedy wola każdego jest wysłuchana (choć naturalnie bez gwarancji jej spełnienia). Ostatecznie uznanie godności wyraża się w dostrzeżeniu człowieka i poważnym traktowaniu go (uznaniu za tak samo ważnego jak ja) (Juul, 2013, s. 23-50).

Integralność stanowi drugą istotną z juulowskiego punktu widzenia wartość w budowaniu relacji w rodzinie. „Integralność osobista to centralna wartość w życiu rodziny. Jest to suma uczuć, wartości i myśli jednostki, a także szacunku dla siebie i dla innych” (Juul, 2013b, s. 57). Można by powiedzieć, że wymóg respektowania integralności to kolejny, naturalny etap uznania osobowej godności. Respektowanie osobowej integralności wyraża się nienaruszaniem fizycznych i psychicznych granic drugiego człowieka i uznawaniem jego potrzeb, przy czym uznawanie potrzeb nie jest jednoznacznie z ich zaspokajaniem. Niezwykle ważne jest budowanie świadomości własnych granic i potrzeb przez każdego członka rodziny i ugruntowywanie prawa do własnych myśli, uczuć, przekonań. To przyczynia się do respektowania potrzeb i granic innych osób. Ważną kompetencją sprzyjającą wartości integralności jest empatia. Respektowanie integralności drugiego człowieka jest warunkiem koniecznym, aby w ogóle możliwe było osobowe spotkanie i budowanie jakichkolwiek relacji. Konieczna jest ciekawość drugiego człowieka i akceptacja jego odmienności od nas samych. Gdy tego zabranie, w rodzinie rozpoczyna się destrukcyjna walka o władzę i dominację (zmianę członka rodziny na wzór naszego wyobrażenia o nim) lub dochodzi do zafałszowywania relacji i odgrywania ról. Troska o wzajemną integralność wynika z uznania równej godności i, jak pisze Juul, jest jedyną alternatywą dla obojętności i ucisku. Respektowanie integralności, wyrażane szczerym zainteresowaniem, ciekawością, otwartością na drugiego człowieka, pozwala poznać i zaakceptować go takim, jakim jest, a to jest niezbędnym warunkiem do budowania osobowych relacji w rodzinie (Juul, 2013b, s. 51-67).

Kolejną istotną wartością jest autentyczność. Juul rozumie ją jako umiejętność bycia szczerym i wiarygodnym. Tak pojmowana autentyczność umożliwia trzy istotne z punktu widzenia poszerzania horyzontu relacji w rodzinie rzeczy, a mianowicie: zaistnienie bezpośredniego i szczerego kontaktu między dorosłymi oraz między dorosłymi i dziećmi, rozwoju osobistego autorytetu, który umożliwia nadawanie znaczenia swoim potrzebom, granicom i wartościom oraz rozwiązywanie problemów i konfliktów wewnątrz rodziny (Juul, 2013b, s. 69-83). Kwestia autentyczności może wydawać się niektórym osobom szczególnie kontrowersyjną. Kwestionuje bowiem w pewnym sensie autorytet (ujarzmiający) rodzica, przyznając mu prawo do szczerego wyrażania wobec dziecka

np. niewiedzy, niepewności, popełnionego błędu, obawy, złości. Pedagog wprost stwierdza, że im autentyczniejsi będą rodzice, tym lepiej będzie się powodzić dzieciom (Juul, 2013b, s. 83). Im rodzic będzie bardziej sobą, ze wszystkimi swoimi zaletami, wadami, pragnieniami, ograniczeniami, im bardziej będzie w tym transparentny dla dziecka, tym większa powstaje przestrzeń do budowania osobowych relacji. Ważne jest też to, aby rodzice tworzyli atmosferę akceptacji dla takiej autentyczności swoich dzieci.

Czwartą istotną wartością w budowaniu osobowych relacji poszerzających horyzont wychowania jest odpowiedzialność. Juul ma tu na myśli odpowiedzialność egzystencjalną, osobistą, za własne życie, uczucia, myśli, zachowania. Taka odpowiedzialność przynagla człowieka do ochrony własnej integralności i troski o integralność innych osób. Przyjęcie odpowiedzialności osobistej w rodzinie ma niebagatelne znaczenie dla jakości jej funkcjonowania. Przede wszystkim zabezpiecza przed obwinianiem innych. Poczucie osobistej odpowiedzialności pozwala budować relacje oparte na podmiotowości i dojrzałym partnerstwie. Juul wskazuje, że odpowiedzialność osobista jest immamentną cechą rodziny. To ważne, że jeśli rodzice nie podejmują jej, konsekwencje ponosi cała rodzina, w szczególności dzieci. Odpowiedzialność osobista jaskrawo wyrażać się może w sytuacjach konfliktów (których w zwyczajnych okolicznościach w czteroosobowej rodzinie może być, zdaniem Juula, nawet 40 dziennie). Właściwe wyrażanie swojej niezgody jest wyrazem podejmowania odpowiedzialności osobistej (por. Juul, 2011a). Właściwe, konstruktywne rozwiązywanie konfliktów jest niemożliwe bez podejmowania odpowiedzialności osobistej (Juul, 2013b, s. 85-118; Juul, 2011, 2012, s. 129-163). Ostatecznie można powiedzieć, że odpowiedzialność osobista skłania człowieka do autorefleksyjności, staje się przeciw wagą dla niekorzystnych automatycznych mechanizmów działania, często powielanych jako schedy po utrwalonych przez wcześniejsze pokolenia wzorcach funkcjonowania rodzin. Nie ma zaś lepszego sposobu rozwijania w dzieciach ich odpowiedzialności osobistej jak doświadczanie jej w codziennych relacjach rodzinnych, których jakość, jak zostało już wskazane, wyznaczają postawy i zachowania rodziców.

Wskazane powyżej wartości niejako ogniskują się w kolejnej, ważnej dla budowania osobowych relacji poszerzających horyzont wychowania wartości, mianowicie wspólnoty. Powstanie wspólnoty rodzinnej wiąże się z zaciągnięciem na siebie szczególnej odpowiedzialności – za siebie (osobistej) oraz za dobro partnera i dzieci (społecznej). Wspólnota realizuje się w miłości, będącej troską o indywidualność, potrzeby i granice drugiej osoby. Spiowem wspólnoty są uczucia, zobowiązania i wola bycia razem. Tworzą one niejako szkielet rodziny, który obudowywany jest kolejnymi treściami: przeżyciami, zwyczajami, podziałem obowiązków, radościami i kryzysami, a zatem tym wszystkim, co stanowi treść życia rodziny. Czynnikiem poszerzającym perspektywę relacji i wychowania we wspólnoty jest uważność. Rozumie się ją jako wyczulenie na pozostałe osoby w rodzinie, na ich potrzeby, uczucia, granice, aspiracje, na to wszystko, kim i jakimi są. Uważność jest przeciw wagą dla obojętności, a ta, zdaniem Juula, jest siłą, która może zniszczyć każdą wspólnotę. Ważne jest również to, aby wszyscy członkowie rodziny byli zaangażowani w życie wspólnoty, to gwarantuje równorzędność godności. To

zaangażowanie objawia się podejmowaniem odpowiedzialności osobistej i społecznej. Zdaniem Juula „kiedy bowiem człowiek jest tylko odbiorcą i beneficjentem cudzej odpowiedzialności, a sam nigdy jej nie ponosi, traci własną godność” (Juul, 2013b, s. 128). Juulowska koncepcja wspólnoty zakłada równy, choć nie jednakowy, równoważny wkład każdego członka rodziny w życie rodziny. We wspólnocie wszyscy powinni mieć tak samo ważne pozycje względem osobistej i społecznej odpowiedzialności, niezależnie czy są dziećmi, czy rodzicami.

Szeroki horyzont osobowych relacji nie oznacza bynajmniej utraty przez rodziców ich wychowawczej funkcji wobec dzieci. Ostatnią wartością, która zostanie poddana analizie, jest przywództwo rodziców w rodzinie. Jest ono niezbędne dzieciom do prawidłowego rozwoju. Pozostaje jednak zasadne pytanie: jak to przywództwo powinno się realizować, aby poszerzać, a nie zawężać horyzont wychowania? Juul wskazuje, że powinno ono bazować na takich samych wartościach, na których bazują relacje między dorosłymi, a więc w szczególności uznaniu równej godności, poszanowaniu osobowej integralności, autentyczności i odpowiedzialności. Juul proponuje, aby dotąd powszechnie stosowane wartości zastąpić nowymi: odgrywanie roli rodzica zastąpić autentycznością, autorytarne przywództwo – osobistym autorytetem, kontrolę – zainteresowaniem, pouczanie i karanie – dialogiem, krytykę lub pochwałę – uznaniem, a władzę – włączaniem dziecka w życie rodziny (Juul, 2013b, s. 133-166; Juul, 2017b). To wszystko może się przyczynić do poszerzenia horyzontu wychowania w tym sensie, że rodzic i dziecko przestają być tylko rodzicem i dzieckiem, a stają wobec siebie jako równe w godności i ważności osoby, choć realizujące na co dzień różne zadania rozwojowe.

Tego typu relacje, jak wskazane powyżej, dają dziecku możliwość doświadczenia tego, czego ono najbardziej potrzebuje – bycia dostrzeżonym, poważnie potraktowanym i uznanym takim, jakim jest, w swojej aktualności, za równowartością rodzicom osobę (Juul, 2017a, s. 176-177). Bycie w relacji z rodzicami (o jakościach wskazanych wyżej) jest, zdaniem Juula, elementarną potrzebą egzystencjalną dziecka. Każdy człowiek jest jednak inny, i dorosły, i dziecko, i podlega nieustannemu procesowi zmiany, stąd konieczna jest uważność i troska o to, aby miłość wyrażać w taki sposób, który przez adresata jest odbierany jako miłość (Juul, 2017a, por. Chapman, 2018) i realizować relację w sposób uwzględniający potrzeby każdej ze stron.

Wnioski

Z pewnością juulowska koncepcja wychowania nie jest jedyną, która poszerza jego horyzont. Zwraca uwagę swoją radykalnością odrzucenia starodawnego rozumienia wychowania na rzecz docenienia relacji pomiędzy rodzicami a dziećmi. W tym punkcie dostrzega się związek juulowskiego wychowania z personalistycznym założeniem o osobowej naturze człowieka. W perspektywie filozofii personalistycznej człowiek, z uwagi na swoją osobową naturę, potrzebuje doświadczać osobowych relacji i jest na nie naturalnie ukierunkowany. Psychologowie uzasadniają, jak istotne znaczenie w każdym obszarze

rozwoju ma bezpieczna więź dziecka z rodzicem, będąca immanentną częścią relacji osobowych. W obrębie pedagogiki Juul przekonuje, że relacja z powodzeniem zastępuje cele, metody czy środki wychowania. Nacisk na relację w rodzinie dowartościowuje obie jego strony, i rodziców, i dziecko. Można powiedzieć, że koncepcja wychowania Jespera Juula jest relacjocentryczna. Poszerza ona horyzont wychowania, bo zaprasza do wyjścia poza znane przez wieki role wychowawców i wychowanków oraz dostrzeżenia w szerszej panoramie wartości osób, z którymi tworzy się rodzinę. Przesławiane przez Juula treści mają charakter drogowskazów wyznaczających kierunek bardziej osobowych relacji w rodzinie, poszerzających ich horyzont, nie stanowią zaś, jak pisze autor, zbioru prawd absolutnych ani zamkniętego systemu (Juul, 2013b, s. 20). W technocentrycznym świecie coraz częściej zapośredniczanych relacji koncepcja wychowania Jespera Juula stanowi ważny głos na temat tego, kim są dzieci i czego potrzebują, aby stać się szczęśliwymi i dojrzałymi dorosłymi.

BIBLIOGRAFIA

- Buber, M. (1992). *Ja i Ty. Wybór pism filozoficznych*. Warszawa: Instytut Wydawniczy „Pax”.
- Chapman, G. (2018). *5 języków miłości*. Kraków: Wydawnictwo Esprit.
- De Barbaro, M. (1999). *Struktura rodziny*. W: B. de Barbaro (red.). *Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 45-55.
- Juul, J. (2011a). „Nie” z miłości. *Mądrzy rodzice – silne dzieci*. Podkowa Leśna: Wydawnictwo MiND.
- Juul, J. (2011b). *Twoja kompetentna rodzina. Nowe drogi wychowania*. Podkowa Leśna: Wydawnictwo MiND.
- Juul, J. (2011, 2012). *Twoje kompetentne dziecko. Dlaczego powinniśmy traktować dzieci poważniej?*. Podkowa Leśna: Wydawnictwo MiND.
- Juul, J. (2013a). *Agresja – nowe tabu?* Podkowa Leśna: Wydawnictwo MiND.
- Juul, J. (2013b). *Życie w rodzinie. Wartości w rodzicielstwie i partnerstwie*. Podkowa Leśna: Wydawnictwo MiND.
- Juul, J. (2014). *Kryzys szkoły. Co możemy zrobić dla uczniów, nauczycieli i rodziców?*. Podkowa Leśna: Wydawnictwo MiND.
- Juul, J. (2016). *Zamiast wychowania*. Podkowa Leśna: Wydawnictwo MiND.
- Juul, J. (2017a). *Być razem. Książka dla par*. Podkowa Leśna: Wydawnictwo MiND.
- Juul, J. (2017b). *Rodzic jako przywódca stada. Pełne miłości przywództwo w rodzinie*. Podkowa Leśna: Wydawnictwo MiND.
- Juul, J. i Øien, M. (2012). *Przestrzeń dla rodziny*. Podkowa Leśna: Wydawnictwo MiND.
- Nanni, C. (2009). Personalistyczny wymiar filozofii wychowania. W: A. Szudra i K. Uzar (red.). *Personalistyczny wymiar filozofii wychowania*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 65-76.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>